

АРХЕОЛОГИЈА МОДЕ КАО АРХЕОЛОГИЈА ИДЕНТИТЕТА
- НЕКОЛИКО ПРИМЕРА*

Археологија се традиционално сматра науком која реконструише и проучава прошлост, на основу предмета материјалне културе. У последњих неколико деценија све више се уочавају њене могућности у истраживању одређених културних и социјалних процеса, чиме би она изашла из искључивости круга историјских дисциплина. Ово је уочио још Јован Ковачевић, када је пре више од пола века у својој докторској дисертацији о средњовековној ношњи балканских Словена истакао повезаност проучавања начина одевања, културне историје и друштвене структуре.¹ У којој мери се археологија може бавити појавама које спадају у феномен моде, “модерног” одевања одређеног времена? Најпре се мора констатовати да се феномен моде ни у ком случају не ограничава на савремено доба, напротив, он прати човека као друштвено биће још од праисторијских, а сасвим поуздано од античких времена. Ништа другачије није ни у рановизантијском, одн. раносредњовековном периоду, који ће овде бити предмет кратког осврта.

Модна струјања су готово одувек утицала на начин облачења припадника одређених зајница и на обликовање њиховог спољног изгледа, једнако као што је начин одевања, као основ спољног изгледа човека, увек у јачој или слабијој вези стајао са његовим самопоимањем, са његовим стварним или тек жељеним друштвеним положајем, односно у вези са његовим идентитетом. Ако је био у могућности да слободно бира начин облачења, човек је њиме најчешће изражавао схватање самог себе и сопственог положаја, делом у етничком шаренилу, делом у социјалној хијерархији. Путем обликовања своје спољашности појединац је изражавао припадност етничким, полним, старосним, социјалним и осталим групама (*интеграција*), односно не-припадање другим, њему

*Овај рад представља нешто измењену и допуњену верзију реферата, изнетог на скупу «Византијске основе савремене Европе», одржаном у Нишу у јуну 2003.г., под насловом «Археологија моде као археологија идентитета – неколико примера са раносредњовековног Балкана».

¹ Ј. Ковачевић, *Средњовековна ношња балканских Словена. Студија из историје средњовековне културе Балкана*, Београд 1953., 3-6.

страним или непожељним групама (*дистинкција*). Тек у таквом оквиру, појединац је начином облачења показивао и своја естетска схватања. Пре свега због директне повезаности одела и личне опреме са друштвеним значајем, он није увек ни био у могућности да слободно бира шта ће смети да одене; бројни су примери забране ношења ове или оне боје или одевног предмета.² На овом месту мода неће бити посматрана дескриптивно, сама по себи или као предмет реконструкције у свим конкретним, променљивим облицима и детаљима, већ пре као одраз идентитета, односно могућ путоказ ка сагледавању далекосежнијих, дубљих етничких, културних, верских и других кретања.

У социолошким и етнографским истраживањима одавно је уочен значај одеће и “ношње”. При томе се може понудити дефиниција по којој (скоро) свака ношња подразумева одећу, али свака одећа не мора обавезно да буде и ношња. Под појмом “ношња” се овде подразумева стандардизован начин одевања и другог обликовања спољашности (нпр. фризуром, тетоважом, начином ношења накита и др.), пре свега карактеристичан за припаднике једне етничке «ми-групе» или једног племена. Овде се мора напоменути да се у новије време концепт, по коме је свако племе током античког или рановизантијског периода, одн. сеобе народа имало своју стриктно дефинисану ношњу, различиту од ношњи других племена, не ретко излаже критици.³ Поједини аутори су блиски тези да “ношњи”, какве се могу замислити на основу данашњих примера или примера из недавне прошлости, у раном средњем веку уопште није било, те да су оне, као уосталом и сами народи и нације, конструкције романтичарског национализма 19.в., вештачки пројектоване у прошлост. Поменуте конструкције би могле имати и своју мање или више скривену политичку позадину, по формули ношња x = народ x – археолошка реконструкција ношње x -картирање=територија народа x у прошлости, на коју се право полаже данас. Један од екстрема у коме су оваква схватања резултирала је германиста Густав Косина, чији су радови ишли уз корак националсоцијалистичким стремљењима у међуратној Немачкој.⁴ Начин

² B. Phillips, *Circus Factions and Barbarian Dress in Sixth Century Constantinople*, у: F. Daim (Hrsg.), *Awarenforschungen*, Band 1, Wien 1992., 29.

³ Уп. P. Geary, *Europäische Völker im frühen Mittelalter. Zur Legende vom Werden der Nationen*, Frankfurt a.M. 2002., 25ff.; W. Pohl., *Telling the Difference: Signs of Ethnic Identity*, у: *Strategies of Distinction. The Construction of Ethnic Communities, 300-800.*, Leiden-Boston-Köln 1998., 17ff.; H. Fehr, *Volkstum as Paradigm: Germanic People and Gallo-Romans in Early Medieval Archaeology since the 1930s*, у: A. Gillet (ed.), *On barbarian Identity. Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages*, *Studies in the Early Middle Ages*, 177ff. Види и: G. Claus, *Die Tragsitte von Bügelfibeln. Eine Untersuchung zur Frauentracht im frühen Mittelalter*, *JRGZM* 34/2, 1989., 491ff.; M. Martin, *Tradition und Wandel der fibelgeschmückten frühmittelalterlichen Frauenkleidung*, *JRGZM* 38/2, 1995., 629ff.

⁴ “scharf umgrenzte archäologische Kulturprovinzen decken sich zu allen Zeiten mit ganz bestimmten Völkern oder Völkerstämmen“ – „оштро оивичене археолошке културне провинције (области) у сва времена се покривају са тачно одређеним народима или народним племенима» - прев. М.М. - G. Kossina, *Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie*, Leipzig 1920., 3. За Г. Косину види и Н. Grünert, *Gustaf Kossina (1858-1931). Vom Germanisten zum Prähistoriker. Ein Wissenschaftler im Kaiserreich und in der Weimarer Republik*, Rahden/Westf. 2002., 71ff.

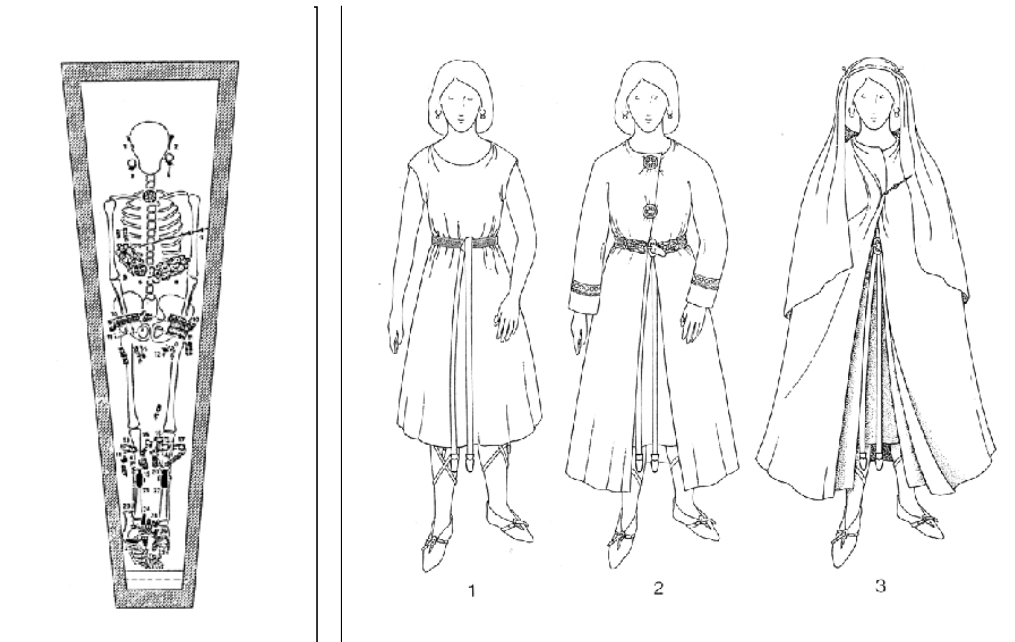
мишљења, који, поред осталих, заступа П. Гири⁵, и поред његове могуће претераности у негирању етничких специфичности, свакако треба узети у обзир, јер опомиње на низ могућих грешака у стереотипном начину размишљања. Поред тога, он открива све опасности скопчане за олаку етничку атрибуцију археолошких налаза, односно указује на ограничене могућности археолошког исказа, уколико није реч о отискивању у широко поље спекулација. На овом месту ће се поћи од чињенице да у својој основи начин одевања већине староседеоца Романа у односу на начин одевања варварских племена није исти, што се може утврдити простим поређењем форми откривених у гробовима и њиховом статистиком, остављајући овде по страни бројне ликовне представе и описе у писаним изворима. Системско, потпуно негирање ових разлика, чини се, не може бити допринос правилном сагледавању односа етничког, културног и социјалног идентитета према начину одевања у времену од 5. до 7. века, па ни оног на Балканском полуострву у том периоду. Као за сада најпоузданији пут нуди се за сваки појединачни случај посебно и увек изнова спроведена, критична анализа начина обликовања спољашности припадника одређених заједница. Она не сме бити оптерећена непромишљеним стереотипима, али подједнако не треба да негира чињенице које поменутом новијем полазном концепту можда не иду увек у прилог: карте распрострањености врста фибула и других «функционалних» елемената одеће указују да се поједини типови концентришу на територијама одређених племена (о којима нас обавештавају писани извори), иако нису на те територије сведени (примера ради, уп. тзв. S – фибуле у области Лангобарда у Панонији). Другим речима, то ипак значи да се у појединим случајевима може говорити о већој омиљености једног елемента «ношње», у овом случају S – фибуле, код одређеног племена у односу на други. Та констатација још увек не диктира закључак да су постојале устаљене, целовите ношње, које би увек и на сваком месту одређивале спољашност припадника заједнице. Свакако, са друге стране би било недопустиво, на основу ове концентрације сваку S – фибулу проглашавати за траг Лангобарда, или чак за «доказ» њихове миграције или сл., уколико би се нашла ван матичног подручја. То важи и за новооткривену фибулу овог типа, из околине Крушевца, са лок. Укоса у селу Град Сталаћ, прву такву пронађену у Србији.⁶

Начином одевања, одн. ношњом аналитички се баве социологија и етнологија. Тим се питањима, заправо, занима и археологија, иако то на први поглед тако не изгледа. Археолошко истраживање начина одевања и моде у прошлости можда се може упоредити са историјском етнографијом. Оно долази до изражаја приликом истраживања гробова, али се при томе узимају у обзир и ликовни и писани извори, јер не морају сви делови гробног инвентара увек бити у функционалном положају (не може се искључити могућност да поједине фибуле или друге драгоцености понекад у гроб могу доспети као *посебан прилог*, невезано за одећу), нити могу омогућити реконструкцију у потпуности. Интерпретација предмета у гробу

⁵ Види нап. бр. 3.

⁶ Саопштење колеге Д. Рашковића, на коме му се срдечно захваљујем.

једним делом се своди на реконструкцију начина обликовања спољног изгледа покојника, без обзира на његов пол или узраст. Археолог пажљиво прати положај оних функционалних делова одеће и накита у гробу, који због материјала од кога су сачињени (метал, стакло, кост, кристал и др.) нису пропали: разних копчи, фибула, игала прибадача, укосница, огрлица, наруквица, минђуша, прстења и другог. Реч је овде и о положају у коме је дотични предмет ношен и коришћен, који помаже у тумачењу његове првобитне намене. Поред тога, не ретко се на кородираним механизму за закопчавање фибула могу затећи остаци текстила, који се делом могу реконструисати. У веома ретким случајевима, као што је то било откриће гроба за који се сматра да припада франачкој краљици Арнегундис у Сен Денију, сачувани су читави делови одеће, која се услед тога знатно лакше и потпуније може реконструисати (Сл. 1а, б).⁷ Другим речима, археолог на основу појединачних елемената, који су припадали нечијој одећи и опреми пре много векова, са мање или више успеха и поузданости реконструише целину. Свакако, понекад се око одређених реконструисаних детаља мишљења разликују. У фази прикупљања чињеница посао археолога је на

1а – Налаз гроба краљице Арнегундис, Сен Дени, по А. Франс-Ланорду и М. Флерију;
1б – Реконструкција «ношње» краљице Арнегундис, по Г. Клаус;

1a – Der Grabfund der Königin Arnegundis, Saint Denis, nach A. France-Lanord – M. Fleury;
1b – Rekonstruktion der „Tracht“ der Königin Arnegundis, nach G. Clauss.

⁷ A. France-Lanord – M. Fleury, Das Grab der Arnegundis in Saint-Denis, Germania 40/1962., 341ff.

тај начин, поређења ради, неупоредиво сложенији од етнолошког. Етнолог своје податке добија у савременом свету, у целости, документујући их фотографским или другим модерним начином.

Описаним методом раносредњовековна археологија је стрпљивим радом успела да у основи реконструише начин одевања припадника различитих етничких скупина, Ромеја и варвара, који су током динамичних процеса сеобе народа боравили у рановизантијском Илирикуму и у његовом непосредном суседству, нарочито у Карпатској котлини, али и у другим регионима Европе.

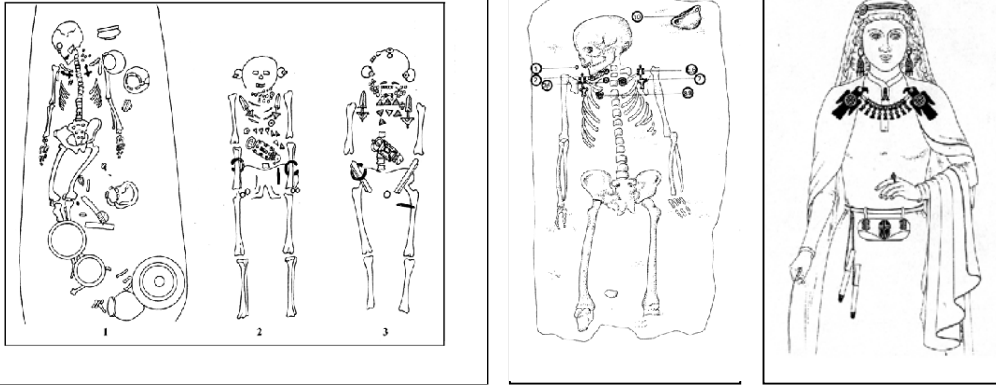
Када су германска племена у питању, реконструкције су изведене на основу хиљада до сада проучених гробова, ликовних и писаних извора и могу се сматрати у приличној мери поузданим. При томе се могу уочити већ поменуте разлике у заступљености одређених форми фибула и других функционалних делова одеће, зависно од територија које су поједина племена насељавала. Посматрање положаја предмета у гробу доводи до опажања да се они могу различито носити. Жене код Франака, Алемана и још неких племена, међу њима Гепида и Лангобарда, под утицајем меровиншке моде у б.в., фибуле носе у пределу карлице (Сл. 2а, б, в),

2а – Реконструкција женске алеманске «ношње» у б.в., 1- по Х. Сах-Дергес, 2- по Г. Клаус, 3- по Х. Аменту, избор по М. Мартину; 2б- Реконструкција женске «ношње» код Гепида, б.в., по И. Бони; 2в- Реконструкција женске ношње код Лангобарда, б.в., по В. Менгину и П. Штадлеру;

2а – Rekonstruktion der alemannischen „Frauentracht“ im 6.Jh., 1- nach H. Sach-Döriges, 2- nach G. Klaus, 3- nach H. Ament, Auswahl nach M. Martin; 2b- Rekonstruktion der gepidischen „Frauentracht“, 6.Jh., nach I. Bona; 2c- Rekonstruktion der langobardischen „Frauentracht“, 6.Jh., nach W. Menghin und P. Stadler.

док се оне код Гота у Италији, у Шпанији или на Криму и код Гота на Балкану и даље носе на раменима, у паровима, по старом готском обичају, без обзира о којој је групи реч – о Визиготима или о Остроготима (Сл. 3а, б, в). Ове појединости указују на разлике у начину одевања између појединих племена или ширих групација. Да ли је оправдано, на основу њих говорити о стандардизованим и непроменљивим ношњама, онаквим какве их савременни свет познаје или памти, остаје отворено, али се

3а- Гробни налази Гота из 1- Александру-Одобеску, 2 – Сук-Су (Крим), 3- Сук-Су, по Ф. Биербрауеру; 3б- Готски женски гроб 5.в., Вајуга код Кладова, по В. Поповићу; 3в- Реконструкција одеће, опреме и накита припаднице готског племена истакнутог ранга, Италија 6.в., по Д. Киду;

3а- Gotische Grabfunde aus 1- Alexandru-Odobescu, 2- Suuk-Su (Krim), 3- Suuk-Su, nach V. Bierbrauer; 3б- Gotisches Frauengrab aus dem 5. Jh., Vajuga bei Kladovo (Serbien), nach V. Popović; 3с- Rekonstruktion der Kleidung, des Zubehörs und des Schmuckes einer hochrangigen Angehörigen des Gotenstammes, Italien 6. Jh., nach D. Kydd.

не чини превише вероватним. Укратко, мушкарца у овој групи племена красе панталоне са једном врстом кошуље или тунике и, према потреби, огртачем, уз скромију или богатију ратничку опрему, док је жена хаљину налик пеплосу или тунуку закопчавала фибулама на различите начине, уз могућу употребу велике појасне копче (код Гота) и појасних привезака (код Франака, Алемана и др.) – Сл. 4.

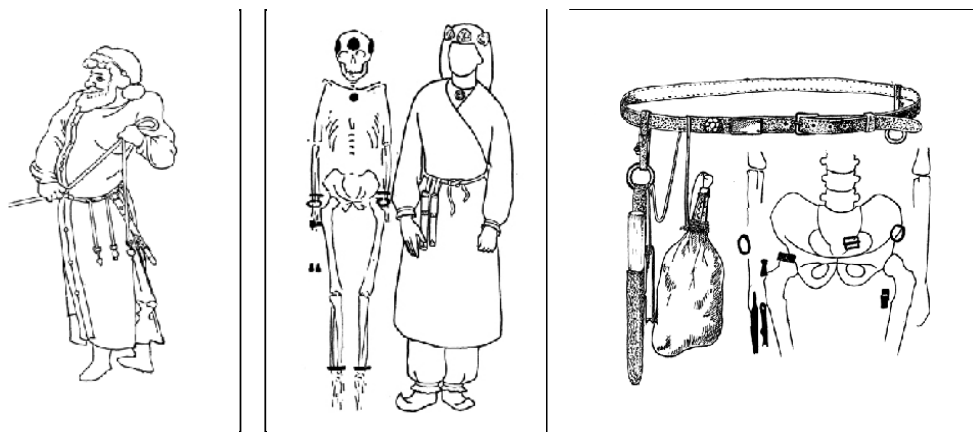

4- Франачки пар у 7.в., по Х. Штојеру;
4- Ein fränkisches Paar im 7. Jh., nach H. Steuer.

⁸ На овом месту се неће улазити у шаренолику етничку композицију аварског каганата.

У најпознатије народе номадског порекла, који су боравили у Илирикуму или у његовој близини, спадају Хуни и Авари. Док је начин одевања Хуна тежи за реконструкцију, како због немогућности јасног етничког дефинисања варварских налаза 5.в. из Карпатске котлине, тј. разликовања германског од хунског и другог материјала, тако и због малобројности индикативних налаза (нпр. дијадема), у случају Авара то није у таквој мери отежано.⁸ Поред преко 70.000 проучених гробова, на располагању стоје како археолошки, тако и ликовни и писани извори. Уз карактеристичне панталоне, примећује се спреда отворен кафтан, који се затварао опасачем, статусним симболом и можда најважнијим делом одеће код азијских номада (Сл. 5а, б, в).

Одело раносредњовековних Словена најтеже је реконструисати већ због њиховог тадашњег погребног обичаја, који је до христијанизације подразумевао спаљивање земних остатака, чиме су знатним делом уништавани трагови одевања и опреме. Рановизантијски писани извори, пре свега списи Прокопија и Псеудо-Маврикија, оскудни су и говоре о слабој одевености припадника ове групе народа.⁹ Зато се извесне реконструкције нуде тек за време 8.в., када јужни Словени у области источних Алпи почињу да примају Хришћанство и мењају погребни обичај.¹⁰ И поред тога, као специфичан накит могу се поменути тзв. S –наушнице, док се Словенима од стране Ј. Вернера и других приписује и одређена врста

5а- Реконструкција одеће, накита и опреме угледне припаднице Аварског каганата, Панонија 7.в., по Ј. Ковачевићу; 5б- Начин реконструкције мушког аварског појаса, по Ј. Ковачевићу; 5в- Турски каган, крај 8.-поч. 9.в., по Ј. Ковачевићу;

5а- *Rekonstruktion der Kleidung, des Schmuckes und des Zubehörs einer angesehenen Angehörigen des Awarenkhanats, Pannonien 7.Jh., nach J. Kovačević;*

5б- *Art der Rekonstruktion eines männlichen awarischen Gürtels, nach J. Kovačević;*

5в- *Ein türkischer Khagan, Ende 8.- Anf. 9.Jh., nach J. Kovačević.*

⁹ Ј. Ковачевић, *op. cit.*, 225ff.

¹⁰ Уп. V. Tovornik, *Die Slawen*, у: H. Dannheimer-H. Dopsch (Hrsg.), *Die Bajuwaren. Von Severin bis Tassilo 488-788, Ausstellungskatalog Rosenheim-Salzburg*, 1988., 123-124., Abb. 81.

фибула, уз напомену да са оваквом атрибуцијом нису сви аутори сагласни – шира расправа о том у науци још увек нерешеном проблему превазишла би оквире овог рада.

У досадашњем прегледу смо имали прилике да се упознамо са најосновнијим начином одевања варвара, страних народа у односу на високу цивилизацију рановизантијског царства. Какав је био начин одевања Романа, односно РOMEЈА? У кратким цртама, он се заснива на античким традицијама, које су у многим сферама живота још биле присутне. Тоге, сличне грчком химатиону и тунике у различитој изведби, уз употребу разних огртача су и даље одређивале тон у званичној моди, мада се од 3.в. све више јављају и до тада варварске панталоне. Такав начин одевања прати употреба посебног типа фибула код државних званичника, мушкараца, и код жена, које су их по правилу носиле другачије него што су то чиниле припаднице варварских племена: појединачно на средини груди за закопчавање огртача, или на рамену, али не у паровима, у вишеделним сетовима или у пределу карлице (Сл. 6). За разлику од већине варварских гробова, у којима се налазе покојници у својој, како изгледа, најбољој опреми, са придодатим прилозима у храни и оружју за други свет (са изузетком Гота, који нису упражњавали обичај полагања оружја у гроб), романски хришћански погреб је, у складу са веровањем, скроман, бар када су функционални делови одеће и накит у питању. Покојник или покојница су уз себе обично могли имати тек покоји комад накита, привезак или фибулу. Понекад тај појединачни комад накита може бити драгоцен, али су такви случајеви ретки. Уколико је желео да посебно обележи своје гробно место, имућнијем Хришћанину су стајале друге могућности на располагању: избор и обликовање гробног места (унутар или близу цркве, зидана гробница, фреско-сликарство). Поменутој околности (погребни обичај) се придружује и слаба испитаност романских одн. ромејских гробних целина, или одсуство објављивања већ ископаних гробаља, као што је то случај са важном некрополом у Јагодин Мали, у Нишу. Ипак, на основу појединих

6- Романски начин одевања жена на основу ликовне представе (благо из Ламбусе, Кипар), по Х. Фиерку;

6- Romanische weibliche Kleidungsweise, auf Grund einer bildlichen Darstellung (Schatzfund von Lambousa, Zypern), nach H. Vierck

документованих гробних целина, на основу бројних ликовних извора и на основу писаних података поуздано се може реконструисати романска мода у времену 5-6.в.

* * *

Термином “акултурација” означава се постепено напуштање сопствених културних вредности, навика и обичаја и преузимање других, до тада страних. У овом процесу су се наша варварска племена која су учествовала у сеоби народа, нека, као Германи, раније, нека, попут Словена, Авара и Бугара, нешто касније. Преузимањем ромејског начина одевања – моде - припадници ових новопридошлих племена, а посебно водећи слојеви, желели су да се изједначе са ромејском аристократијом и да постепено приме начин живота уобичајен у Царству, у чему је чин христијанизације играо преломну улогу. Као што се и данас гдегод може видети мешање одевних елемената типичних за село са онима типичним за град, на сличан начин треба видети и ово мешање у спором и осетљивом процесу прилагођавања. Оно је илустровано бројним и проученим примерима, у визиготској Шпанији, или у готској и лангобардској Италији¹¹, па и код нас. Као домаћи пример се може навести познати “женски германски гроб” из Улпијане, који садржи предмете мешаног порекла: византијске, панонско-лангобардске и нордијске фибуле. Употрба петоструког комплета фибула за закопчавање одеће налик “пеплосу” указује на то да је сам крој и даље био скандинавски¹², што је важно, али су међу поменутих фибулама две биле *романске* израде, од којих једна у облику крста. Када се овој околности придода место гроба унутар или непосредно уз старохришћанску меморију (*уп. сахрањивање “ad sanctos”*), жеља најужег круга покојнице, да она буде сахрањена на начин уобичајен код староседелаца, постаје јасна.¹³

Посебно занимљив пример процеса акултурације нуди Градина на планини Јелици, у близини Чачка. Овде је установљено заједничко коришћење цркава и гробаља, као и самог насеља, од стране Романа и, у

¹¹ V. Bierbrauer, Frühgeschichtliche Akkulturationsprozesse in den germanischen Staaten am Mittelmeer (Westgoten, Ostgoten, Langobardn) aus der Sicht des Archäologen, in: Atti del 6° congresso internazionale di studi sull'alto medioevo, Milano 21-25 ottobre 1978., I, Spoleto 1980., 89ff.

¹² На овом месту се као мање важно за дискусију о кроју одеће оставља по страни питање око могућег кентског порекла покојнице, које је предлагао Ј. Вернер – *уп. ibid.*, Zur Verbreitung frühgeschichtlicher Metallarbeiten, Antikvariskt arkiv 38, Early Medieval Studies 1, 1970., нап. 40 на стр. 81. Начин одевања свакако није био романски, док су између британских острва и Скандинавије уочене бројне повезаности, произашле из миграције Јита, Англа, Саса и још неких мањих групација (Фризи) са континента (укључујући и јужну Скандинавију) у Британију.

¹³ М. Милинковић, Улпијана код Грачанице на Косову и Градина на Јелици код Чачка у светлу акултурационих процеса у Илирику VI в., у: Трећа југословенска конференција византолога, Крушевац 10-13. мај 2000., Београд-Крушевац 2002., 343-352.

мањој мери, Германа. То је манифестовано присуством функционалних делова одеће – фибула и копчи, израђених на начин уобичајен за Германи, у ареалу сахрањивања овог утврђеног комплекса, унутар једне од цркава б.в. Додатно, код цркве «А», као и код цркве «В» уочени су трагови вештачког деформисања дечијих лобања, што је једно време, посебно током хунске доминације и нешто након ње, био обичај који су преузела и нека германска племена – Гепиди, Тиринжани, Бургунди, уз раширеност код Бајувараца и у алеманско-франачком подручју. Спорадично се у насеобинским слојевима Градине налази на германску керамику, украшену жигосаним, углачаним и другим орнаментом.¹⁴ Сви ови археолошки (гробни, насеобински) и антрополошки налази указују на измешаност етничких и културних елемената у рановизантијском Илирику, што је давало широк простор процесима акултурације. На овом месту они не могу бити изблиза анализирани. Да тим процесима не подлежу само германска племена, већ и друга – номадског или словенског порекла, указује један број налаза из Царичиног града. Међу њима се налазе и предмети везани за одећу варвара, можда Словена и Авара.¹⁵

Оваквих примера постепеног преузимања моде и других обичаја има доста, а правац давања у овој сфери живота скоро увек иде од Романа ка варварима, сем у изузетним случајевима, када Романи примају утицаје од варвара, али се ти процеси одвијају пре свега у војничкој сфери (преузимање врста наоружања итд.).

У модерном добу постоје примери свесног одбацивања устаљеног, друштвеним нормама одређеног начина облачења, што се масовно могло пратити током разних алтернативних покрета почевши од 60-тих година прошлог века. Нарочито млађи део популације, пре свега у развијеним земљама, свесно је променом своје спољашности – одеће, фризура и другог желео да се дистанцира од важећих друштвених норми и да, можда, провоцира већ самим својим изгледом. Један пример из Цариграда б.в. говори нам да овакви феномени уопште не представљају нову појаву.

У својој *Тајној историји* Прокопије са негодовањем говори о припадницима циркуске странке Плавих и о њиховом начину облачења, које је од суграђана називано “хунским” или “персијским”: он описује посебно обликовану дугу косу која пада низ леђа («хунска фризура»), тунику са широким рукавима која се закопчавала узано око зглобова и друге делове одеће, који су ову групу углавним млађих становника византијске престонице чинили упадљиво другачијим од њихових суграђана. Прокопије за косу изричито каже да је не шишају онако “како то сви остали Римљани раде”. Он нас обавештава да се међу овим следбеницима “хунске” моде налазе и синови очева на високим положајима.¹⁶ У досадашњој литератури

¹⁴ Ibid., 352-359.

¹⁵ V. Popović, Un étui de peigne en os de type «mérovingien» et les objets d'origine ethnique étrangère à Caričin Grad, N. Duval-V. Popović (éd.), Caričin Grad I, Rim-Beograd 1984., 160ff.

¹⁶ Prokop, Anekdotički, Ed. O. Veh, München-Zürich 1981., 59ff.; уп. ibid., *Tajna historija*, Zagreb б.г., 61ff.

је ова цариградска, “хунски” одевена омладина поређена са припадницима разних модерних субкултурних група, са модовима и рокерима 60-тих или са фудбалским навијачима. Можда би се у извесном смислу могла упоредити и са панк покретом. Уз сав дужан опрез приликом преношења данашњих модела у прошлост, ипак се мора приметити да је одевање на хунски или персијски начин, дакле на начин непријатеља царства, представљало провокацију и да се сличности са модерним покретима намећу.¹⁷ За ову свесну провокацију користи се начин одевања типичан за идентификацију варвара или странаца (*дистинкција*), што још једном потврђује симболичну снагу *говора одеће* и чињеницу да је одевање одраз идентитета, па макар његов носилац био у револту – или баш због тога.

Последњи наведен пример налаже опрез у археолошком проучавању начина одевања, јер би било сасвим погрешно, синове Јустинијанових високих престоначких чиновника прогласити Хунима или Персијанцима. Овде се наилази на границе исказних могућности археологије: симплифицирани ланац закључивања: народ = ношња, односно у овом случају материјални остаци ношње = народ, у једноставном облику свакако не стоји, јер не располаже релевантним доказима. Неки у овоме виде опасност по археологију, јер, уколико би изгубила поузданост у етничкој интерпретацији, наводно више неби могла да буде историјска наука. Чини се да је овај страх безразложан, а нарочито онда, када наука треба да остане подаље од стола прекривеног зеленом чојом. Реконструкција начина одевања у прошлости за свој коначни циљ не може имати само етничку атрибуцију, односно не може се у озбиљном и одговорном истраживачком поступку инсистирати да се за сваку индивидуу или предмет одредити «народна припадност». Заузврат, проучавања некадашње моде могу открити археологији иначе не тако приступачан, субтилан свет осећаја личне припадности, идентитета, у културном, друштвеном, полном, старосном, а понекад и у етничком смислу. Појединац, који у верменима цивилизацијских, религиозних и етничких турбуленција, каво је било време сеобе народа и раног средњег века на Балкану, комбинује елементе из различитих култура и цивилизација, посебно преузимајући од староседелаца, свој културни положај приказаће и у другим сферама живота, не само у одевању: у начину како гради кућу, у ратничкој опреми и тактици, у начину привређивања и др. Међутим, ни у једној сфери се промене не одражавају тако брзо, као у начину одевања, или онемо што називамо модом. У том смислу се проучавање некадашње моде може препоручити као проучавање културе и културних утицаја. С обзиром на ископане инвентаре и друге расположиве податке, оваква поставка проблема можда археологији може отворити нове могућности.

Скраћенице:

JRGZM *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums in Mainz*

¹⁷ Уп. В. Phillips, *op. cit.*, 31.

Mihailo Milinković

**DIE ARCHÄOLOGIE DER MODE ALS ARCHÄOLOGIE DER IDENTITÄT
– EINIGE BEISPIELE**

In der vorliegenden Arbeit wird der Versuch unternommen, die Archäologie der Gräberfelder (Inhumation) als eine Archäologie der Mode und damit der Identität darzustellen. Die Deutung der *in situ* wegen ihres Erstellungsmaterials (Metall, Knochen, Kristall etc.) erhaltenen Gegenstände – Schmuck, Zubehör und manchmal auch Textilienüberreste – wird als Rekonstruktion der verschiedenen Zeitmoden angesehen, die als Ausdruck der eigenen Identität betrachtet werden. Diese Vorgehensweise wird mit der ethnologischen verglichen, die jedoch weitaus einfacher ist, da die Rekonstruktion entfällt. In der Arbeit wird davon ausgegangen, dass durch die Kleidung und das begleitende Zubehör schon immer der gesellschaftliche Rang (real oder gewünscht), Pol, Alter etc. Zum Ausdruck gebracht wurden, und dass das Äussere des Menschen sowohl zur Integration als auch zur Distinktion mit, bzw. gegen verschiedene «Wir-Gruppen» dienen konnte. Es wird kurz erörtert, ob in der Völkerwanderungszeit und im frühen Mittelalter mit Trachten im modernen Sinne gerechnet werden kann, was kritisch bewertet wird. Auf der anderen Seite wird auf Indizien (Verbreitungskarten) hingewiesen, die für eine intensivere Anwendung gewisser Elemente (z.B. Fibeln) in bestimmten Regionen sprechen, die als Siedlungsräume von besonderen Stämmen durch schriftliche Quellen bekannt sind. Es werden in Kürze die «Trachten» von verschiedenen germanischen Stämmen (Alemannen, Franken, Langobarden, Gepiden, Goten), Slawen, Awaren und Romanen in den Grundzügen, ohne Eingehen auf Details, rekonstruiert. Als Beispiel von gemischten romanisch-barbarischen Einflüssen bei der Kleidungsweise wird, neben anderen Funden, das sgn. Germanische Frauengrab aus Ulpiana (Kosovo) angeführt, welches für das Studium der Akkulturationsprozesse im Illyricum des 6.Jh. wichtig ist. Das man jedoch im archäologischen Forschungsprozess nicht den Stereotypen verpflichtet sein darf, zeigt das Beispiel der «hunnischen» Mode in Konstantinopel des 6.Jh., die Prokop in den Anekdoten erwähnt. Anhänger der Partei der Blauen, Söhne von hochgestellten Persönlichkeiten in der Hauptstadt des römischen Reiches, kleideten sich provokativ nach hunnischer und persischer Art und führten einen besonderen Haarschnitt, «nicht wie die anderen Römer». Dieses Benehmen der «goldenen» Jugend in Konstantinopel des 6.Jh. wurde schon mit modernen subkulturellen Jugendbewegungen verglichen – den Mods, Punks etc., oder mit den Verhaltensweisen der Fussballfans. Würde die Archäologie –angenommen– auch in diesem Falle nur nach dem Äusseren interpretieren (bzw. nach den materiellen Überresten des Äusseren), so käme sie zum absurden Schluss, dass die Söhne Justinian's hoher Beamten Hunnen und Perser gewesen sind. Dieses letzte Beispiel mahnt auf Vorsicht bei der ethnischen Deutung der Funde, und zeigt sehr gut auf, wie die Kleidungs – und Erscheinungsart auch «ideologisch», «weltanschaulich» oder einfach durch die aktuelle «Mode» beeinflusst werden können, und nicht nur ethnisch.